

KÜLTÜR DEĞİŞMELERİNİN SOSYAL KOGNİTİF ANALİZİ : BİR MODEL TEKLİFİ

NAMIK AYVALIOĞLU — ESİN CANTEZ — BARIŞ MATER
MUHİTTİN AŞKIN

*Istanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü
ve İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü*

GİRİŞ :

20. yüzyılın başlarında özellikle Büyük Britanya İmparatorluğu'na dahil kolonilerdeki yerli halk ile koloni yöneticileri arasındaki sosyal çatışmalar, sosyal ilimler sahasındaki kültür ve kültür temasları ile ilgili çalışmaları başlamıştır. II. Dünya savaşı sonrası modern şehirlerin doğuşu, nükleer enerjinin bulunuşu imparatorlukların dağılması yerine küçük devletlerin kurulması ve bu arada yeni ekonomik gelişme ve bunun getirdiği siyasal üstünlükler gibi temelinde teknolojik yeniliklere dayanan gelişmelerdir.

Günümüz dünyasındaki özellikle haberleşme sahasındaki teknolojik gelişmeler kültür gruplarının birbirlerine daha yakın temas haline getirmiş, bunun sonucu olarak kültürlerin birbirlerini birçok sahada etkiledikleri gözlenmiştir. Bu durum da, sosyal ilimleri daha fazla sosyal değişme ve kültür problemleri ile ilgilenmeye itmıştır (Sherif, 1967).

Katz (1983), sosyal ve kültür değişmelerinin çeşitli gruplar içinde incelenebileceğini ileri sürmüştü ve bunları geniş anlamda üç sınıfta toplamıştır. Bunlar; sosyal değişmenin toplumun kendi iç dinamiklerinden kaynaklandığı değişmeler, toplumun radikal veya köklü değişmelerine yol açan durumlar, ve de toplumun başka kültür veya kültürlerle teması sonucu meydana gelen kültür değişmeleridir. Ona göre bütün bu sosyal ve kültür değişmeleri farklı mahiyetlere sahip olmakla beraber fert ve toplumsal seviyede ortaya çıkan reaksiyonların (pozitif veya negatif) dinamikleri bakımından büyük benzerlikler ortaya koyarlar.

Batıda sosyal değişme sahasında yapılan araştırmalar (bak; Bartlett, 1950; Malinowski, 1947; Honigman, 1967; Sherif ve Sherif, 1967; Etzioni ve Dubow, 1970; Benedict, 1970; Mead, 1983; Inkeles, 1983; Caporael, 1984). Teknolojik gelişmenin aileye, sosyal ilişkilere üretim ilişkilerine etkileri ve nesiller arası farklılaşma gibi sosyal değişimin neticelerini araştırmışlardır. Bu arada yaklaşık iki asırdır, batılılaşma yolundaki toplumumuzdaki kültür değişmelerinin neticeleri, ve son yıllardaki teknolojik yeniliklerin toplumumuza girişi ve süratli şehirleşmenin aile ilişkilerine ve sosyal ilişkilerin yapısına etkileri son yıllarda araştırma konuları olmuştur. (Turhan, 1960; Yasa, Türkoğlan, 1970, 1977; Kağıtçıbaşı, 1982; Ayvalioğlu, 1986).

Bu çalışmalardan elde edilen datalar sosyal değişmeyi açıklayan yeni teorik gelişmelere yol açmıştır(Sherif ve Sherif, 1967). Buna göre materyal kültür (eşya), teknolojik ürünler ferdin sosyal hayatın bütünü içinde yer alır. Bir grup, bir cemaat, veya bir geniş toplum içinde değişik mevkileri işgal eden fert için materyal elementler tenbih ortamının (situasyonunun) bir parçasıdır. Bu sosyal ortama yeni bir teknolojik ürün ithal edildiğinde, yenilik fert tarafından bir reaksiyon ile karşılanır. Bu reaksiyon ferdin kendi tutumlarından (atitüde), aynı zamanda, halihazırdaki sosyal sistemin ayakta tutulmasını isteyen o ferdin üyesi olduğu grubun bütününden veya cemaatten kaynaklanmaktadır. Wright'a göre (1949), bir sosyal gruba teknolojik bir buluşun veya bir teknolojik elementin ithalinin etkileri, yeni teknolojik elementin nerede, nasıl kullanıldığına bağlıdır. Tabii bu da söz konusu olan grubun kültürü ve kıymet hükümlerinden etkilenir.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı gibi kültür değişmesi veya sosyal değişmeler sahasında çalışanlar, materyal kültür ile materyal olmayan (manevi) kültür arasında sıkı bir ilişkiden bahsetmektedirler. Bir kültürün manevi kısımlar (soft facts) ve maddi kısımlar (hard facts) olmak üzere iki kısımdan oluştuğu ileri sürülmüştür (Sherif ve Sherif, 1967). Manevi kısımların içine kültürel sistem, ideoloji, sosyal organizasyon, psikolojik durum ve grup fertlerinin motivasyonunun girmesine karşılık, maddi kültürel yapı ekonomik ve üretim sistemlerini, teknolojiyi v.s. içine alır. Kültür değişmelerinde bu iki yapının birbirleri üzerine etkileri söz konusudur. Ogburn'a göre (1964) modern teknolojinin gelişme hızı çok süratlidir. Bunun

sonucu sosyal grub veya fert bu gelişmeye ayak uyduramaz. Bu durumda kültürel boşluk (cultural lag) meydana gelir, yani sosyal yapının kültürünün bir sahasında meydana gelen değişmeye diğer bir sahadaki kültürel elementin veya elementlerin ayak uyduramamasıdır. Bu da yeni teknolojik gelişmeye kültürün bazı sahalarda reaksiyonların oluşmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan buna rağmen teknolojik buluşların fizik dünyamızı kontrol etmede gösterdiği başarı sayesinde insanların daha az enerji sarf ederek sağladığı büyük miktardaki üretim, dünyada birçok insan gruplarında teknolojik yenilik taraftarı tutumların gelişmesine sebep olmuştur (Barringer, Blanksten ve Mark, 1965; Sherif ve Sherif, 1967). Fakat yeniliklerin sosyal yapının kültürünün bütünü içinde nasıl yerleştiği ve kültürün diğer sahaları üzerine etkilerinin ne olduğu sorusu kültür değişimleri prosesini açıklamayı amaçlayan sayıları kabarcık sosyolojik ve sosyal psikolojik çalışmalar tarafından bir bütün pattern halinde açıklamakta yetersiz kaldıklarını gözlemliyoruz. Bu da çok kompleks olan kültür değişmesi fenomenini açıklayabilecek daha yeterli teorik gelişmelere ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir. Kültür değişmelerini açıklamayı amaçlayan teorilerin araştırma yaptıkları kültürlerde davranışları açıklarken, bu davranışlar ile mevcut sosyo-kültürel yapı değişkenlerini, çevresel değişkenleri ve tarihi değişkenleri yeterli bir şekilde ilişki haline getiremediklerini gözlemlemekteyiz. (Jahoda, 1984). Halbuki sosyo-kültürel sistemin kendisine has yapısı ve içinde bulunduğu ekolojik sistem, onu yeni bir kültürel elementin iktibas karşısında kendisine has bir tutum takınmaya itebilir. İktibas element bir kültürde kabul görürken, diğer bir kültürde aynı element direnç ile karşılaşabilir ve hatta red edilebilir. Kültürün sosyal grub olarak bu davranışlarının sebeplerini yukarıda ifade ettiğimiz gibi o kültürün sosyo-kültürel yapısı, ekolojisi ve sosyal tarihinin özelliklerine dayanan bağımsız değişkenlerde aramak gerekir (Shotter, 1986; Jahoda, 1984).

Bu makale, Mümtaz Turhan'ın 1936-42 ve 1948 yılları arasında uzun süreli araştırma olarak Erzurum, Aşağı Pasinler yöresinde beş köy cemaati üzerine yaptığı kültür değişimleri çalışmasını merkez alarak, 1986'da gözlenen, yaklaşık kırk yıl sonraki kültür değişmelerinin mahiyetinin sosyal kognitif teoriler çerçevesinde daha açık anlaşılabilirliğini ileri sürmektedir. Kognitif modelin bu çalışmada kültür değişmelerine uygulanmasında, araştırmada incelenen

bütün sahalardaki kültür değişmelerinin gözden geçirilmesi yerine, bir sahadaki kültür unsuru -zirai ürünlerin ticareti- ele alınıp incelenmiştir. Bu kültür unsurundaki değişmeleri incelemenin, modelin iyi anlaşılması bakımından kolaylık sağlayacağı düşünülmüştür. Bundan önceki araştırma raporlarında 1986 yılında yapılan gözlemlerde çeşitli sahalarda ortaya çıkan kültür değişmeleri mukayeseli bir şekilde rapor edilmiştir ve cemaatlerin diğer maddi ve manevi sahalardaki kültür değişmeleri orada görülebilir.

Bu çalışmada sosyal kognitif teoriler çerçevesinde geliştirilen model içersinde grub kültürünün, grub üyesi ferдин kognisyonlarında bir bütün organizasyon olarak temsil edildiği varsayılmaktadır. Sosyal kognisyonlar ferдин şahsi kimliğinden ziyade sosyal tabakasındaki kognisyonlardır. Modelde grub içinde meydana gelen sosyal veya kültür değişmelerinin ferдин sosyal kognitif dünyasındaki gelişme ve değişme prensiblerine göre incelenebileceği işaret edilmiştir. Çalışmanın sonuna doğru bu model çerçevesinde kültür değişmeleri ile ilgili üç öneri ileri sürülmüş ve üçüncü öneri, incelenen bu köy cemaatlerindeki ziraat ürünleri konusundaki kültür değişmesi oluşumunda test edilmiştir.

Fert-Sosyal Grup İkilemi ve Sosyal Kognitif Teoriler

Modeli tartışmaya geçmeden önce ilgili kavramların ne olduğunu ve modele temel teşkil eden kavram ve varsayımları ortaya koymak, modelin kavranabilmesi için gereklidir. Bu önemli kavramlardan biri kültürdür. Kültür kavramından ne anlıyoruz? Triandis'e göre (1972) kültür, bir sosyal grubun insan yapısı fizik çevresi ve o sosyal grubu oluşturan fertlerin o insan yapısı çevreyi kendilerine has idraklerinin tamamıdır. O grup fertlerinin, idrakini yöneten prensibler, grup normları, roller ve de kıymet hükümleri kültürün subjektif veya manevi kısmını oluştururken materyal kısmı da objektif parçasını oluşturur. Bu tarif daha önceki kültür tariflerine (Turhan, 1959) Gökalp, 1970; Jahoda, 1984) kısmen uygun olarak, kültürün maddi ve manevi kısımları arasında organik bağ olduğunu ve bunların birbirlerinin neticesi olduğunu ileri sürmektedir. Hatta kültürün manevi kısmının, maddi kısmının ortaya çıkmasında etkin bir rol oynadığı ileri sürülmüştür (Triandis, 1972; Jahoda, 1984). Bu görüşe paralel fikirler olarak Shotter'ın (1986) makale-

sinde 17. yy. İtalyan filozofu Vico'ya atıfta bulunmuştur. Vico «Scienza Nuova» isimli kitabında sosyal tarihi proses içinde bugünkü medeniyetin gelişimini figüratif lisanın insan toplumunda gelişmesi ile lisanın formatif fonksiyonunun medeniyetin gelişimine zemin hazırladığını tartışmıştır. Bu ifade açıkça zihnin gelişmesi ile beraber -ki o kendisini figüratif lisanla ifade etmiştir- kültürün diğer sahalarında -medeniyet- değişmelerin ortaya çıktığını ileri sürmektedir.

Çalışmada ileri sürülen model sosyal değişme veya kültür değişmesi fenomenini açıklayabilecek sosyal kognitif fert modelindeki varsayımdır. Fert ile sosyal dünyası arasındaki organik bir ilişki görür. Bu fert üyesi bulunduğu sosyal gruptan aldığı sosyal tenbihleri kognitif yapılarında temsil eden ve bu temsili dünyasından doğru grubu içinde davranışlarda bulunan sosyal bir ferttir. Bu etkileşimi fert sosyal kimlik tabakası seviyesinde yapar (Turner, 1987). Bu kimlik seviyesinde fert ile sosyal grubu, kültürünü içiçe görmek sonucu ferdi grubun kültürünü temsil eden entite olarak kabul edebiliriz. Model için bu varsayım, sosyal kognitif teoriler (Bartlett, 1950); Fiske ve Taylor, 1984) ve grup teorileri (Turner, 1982; Tajfel, 1982) ile paralellikler içindedir. Bunlarla beraber, bu noktada sosyal psikoloji sahasında da hala çözülememiş fert ve sosyal grup ikilemi üzerine teorik problemlerden kısaca bahsetmek gerekir.

Bir çok çalışmada fert, teorik olarak kalıtımsal biyolojik tabiatı, kendisine has hayat tarihçesi ve tecrübeleri çerçevesinden görülmesine karşın, sosyal fert müşterek sosyal mekan içinde diğer fertlerle, eşya ve şahıs, objelerin tariflerde birleşen, onları hergünkü sosyal hayat içinde aynı şekilde idrak eden ve objelere karşı benzer attitude ve beklentilere sahip olan ferttir. Bu güne kadar teorik seviyede bu problem yeterli seviyede çözülememiştir.

Ferdi sosyal çerçevesinden ayrı bir entite olarak düşünen teorik yaklaşımlar sosyal fenomenlerin mahiyetinin anlaşılmasında yetersiz kalmışlardır (Duveen ve Lloyd, 1986; Shotter, 1984, 1986).

Sosyal ilişkilerden arıtılmış bir ferdi kavramsal olarak düşünmek mümkün değildir, fert ile onun sosyal dünyası arasında kompleks bir ilişki vardır, fert ile sosyal ferdi bir bütün gibi gören teo-

rilere ihtiyaç vardır (Duveen ve Lloyd, 1986; Shotter, 1984, 1986). Yukarıda bahsedildiği gibi, Turner (1987) ve Tajfel (1982) kısmen bu problemi sosyal kimlik (social identity) kavramıyla çözmüş görünüyor. Bütün bu duruma rağmen fert ve sosyal fert ikileminin ideal çözümü bu iki entiteyi birleştirebilen teorik görüşlerde bulunabilir. Bu konuda şöyle bir teklif yapabiliriz; ferdi çeşitli kimlik tabakalarından oluştuğu ve her tabakanın kendi içinde yatay, aralarında da dikey karşılıklı ilişkiler içinde olduğunu düşünebiliriz. Bu kavramsallaştırma Turner (1987)'in grublararası algılar ile geliştirdiği teorideki kimlik anahtarı (switch on) kavramsallaştırması ile uygunluk içindedir. Bu görüşte anahtar, sitüasyonun yapısına bağlı olarak fert şahsî kimliğinden (personal identity) sosyal kimliğine (social identity) veya tersine inip çıkmasını sağlamaktadır. Fakat biz bu çalışmada sosyal kimlik tabakasını diğer kimliklerden ayrı düşünüp söz konusu model için zemin olarak kullanacağız. Turner (1987) ferdin «sosyal kimliğini» grup seviyesindeki davranışlarını mümkün kılan sosyal kognisyonlar içerdiğini ileri sürer. Bu görüş sosyal kognisyonlarla ilgili teorilerle de uygunluk içindedir (Bartlett, 1950; Landman ve Manis, 1983; Wyer ve Srull, 1986) Sosyal kognitif teorilere göre, üyesi bulunduğu sosyal grubun ferde sosyal alanda (sitüasyon) sağladığı tenbihler uzun zaman içinde o ferde sosyal dünyasının zihni şemalarını (schema) veya Bartlett'e göre aynı anlamda, fertte dış dünya ile ilgili bir hafıza oluşur (1950, s: 255). Sosyal alanın (Sitüasyon) yapısını sadece verilen o zaman içindeki sosyal tenbihleri içeren bir tenbih situasyonu olarak değil, fakat aynı zamanda geçmiş ve ekolojik değişkenleri de içeren bir sitüasyon olarak görmek gerekir. Sosyal sitüasyondaki tenbihler daha önceki sosyal davranışlar veya tenbihlerin tesirindedir (sosyal tarih), aynı zamanda daha önceki davranışın oluştuğu ekolojik değişkenlerini zamana taşımıştır. Bunu Mead (1934)¹ şöyle ifade etmiştir: Sosyal aktivite kendisi için daha fazla gelişebilmek (evolution) veya değişebilmek (transformation) için tabii kaynaklar içerir (Mead için bak. Shotter, 1986,

1. Mead bunu kısa dönem için şöyle bir örnekle ifade ediyor: «Günlük konuşma sırasında konuşmacının söylediği şeylerin bir sonraki konuya zemin hazırlayacak şekilde olması ve bunun farkında olması halidir ki hepimiz bunları günlük hayatımızda hergün yaşarız». (Bakınız, Shotter, 1986).

S: 203). Bartlett (1950) bunu, «organize davranış sahası, kendi anlamlı devamını sağlar» şeklinde ifade etmiştir.

Sonuçta bu noktaya kadarki tartışma sosyal kimlik tabakası seviyesindeki kognisyonların ferdin sosyal dünyasındaki objeleri ve o objelerle alakalı sosyal algıları ayrıca bu sosyal algıların değişkenlerini, sosyal tarihi ve de ekolojik değişkenleri içerdiğini kavramsal olarak kabul edebileceğimizi göstermektedir.

Bundan sonraki bölümde sosyal kognitif teoriler ışığında modelin mahiyeti incelenecektir. Sosyal kognitif sistemi oluşturan şemaların ne olduğu ve sosyal dünyadan gelen tenbihlerin nasıl proses edildiğini; tenbihlerin kabul edilişleri (acquisition) ve şemalara yerleştirilişleri (accomadation) gözden geçirilip ferdin kognitif dünyası seviyesindeki, oluşum, grup seviyesindeki sosyal sistem çerçevesinde tartışılacaktır.

Sosyal Kognitif Model

Kognisyon, Neisser'e (1976) göre, dış dünya ile ilgili bilginin elde edilmesi, bilginin organize edilmesi ve bu bilgilerin kullanılmasıdır, kısaca kognisyon aktif bir şekilde bilmedir. Sosyal kognisyon ise Taylor'a (1981) göre, bir ferdin sosyal dünyasını zihninde nasıl organize ettiğidir (s/195). Kognitif ve sosyal kognitif psikolojinin merkezî ilgisi, dış dünyadaki objelerin temsilî bir şekilde nasıl elde edildiğidir (representation). Kognitif representationlar, bizim sosyal kognitif modelimizin temelini oluşturacaktır. Sosyal grup içindeki fert, sosyal çevresi ile devamlı etkileşim halindedir. Sosyal dünyasını oluşturan eşya ve şahıs objelerden gelen tenbihler fert tarafından idrak edilir ve bir sonraki idrak situasyonunda aktif bir şekilde tanıma projesi içersinde kullanılırlar (Bartlett, 1950; Neisser, 1976; Landman ve Manis. 1983; Wyer ve Srull, 1986). Kognitif representasyonlar, dış dünyadaki objelerle ilgili bilgilerin saklandığı yerdir. Kognitif representasyonların mahiyetinin ne olduğu konusu tartışmalı olup, bu konuda birçok modeller geliştirilmiştir² Palmer, (1978). Bunlardan biri, ilişki ağı modeli olup

² Landman ve Manis (1983) sosyal kognisyonlar sahasında yaptıkları literatür taramalarında çağrışımçı (associationist ve neo-associationist) ve de yapısalcı (constructionist) teoriler çerçevesinde representasyonların organi-

(relational network) literatürde daha sık görülür (Taylor, 1981; Landman ve Manis, 1983; Wyer ve Srull, 1986). İlişki ağı modeli ayrıca bizim modelimiz içinde daha uygundur. Bu modele göre, dış dünyada ki objelerle ilgili bilgilerin representasyonu, belirli bir organizasyon çerçevesinde kognitif yapılarda depo edilirler. Benzer bilgiler belirli kümeler veya Bartlett'in terimi ile, şemaları (schema) oluştururlar, ve bu şemalarda sırasıyla ilgi derecelerine göre diğer şemalarla kompleks ilişkiler kurarlar (associative pathways). Sosyal dünyadan gelen tenbihlerin representasyonları kognisyonlar halinde önce şemaların içinde, ve de daha sonra şemalar arası uygun bir tarzda organize edilmelerine sebep olur. (Anderson, 1980). Bir başka ifade ile sosyal dünyadan tenbihlerin temsili hali ilgili şemaya ve bu şema ile de diğer ilgili şemalara bağlanıp, örgün bir organizasyonda yer alırlar. Kısaca o temsili bilgi kognitif yapının diğer kısımları ile organik bir bağ içine girer.

Sosyal dünyadan alman tenbihler, representasyon kavramından anlaşılacağı gibi, belirli bir işleme tâbi tutulup³ sembolik bir şekilde şemalara kabul edilirler. Bu proses, lisanda objelerin sembolleştirme prosesine benzetilebilir. Meselâ, her objenin bir isimle çağrılması gibi. Yukarıda bahsedildiği gibi, semboller şemalarda belirli bir organizasyon çerçevesinde yerlerini alırlar.

Şemaları oluşturan representationlar (kognit) kendi içlerinde belirli bir düzen oluştururlar. Ağ (network) modeline göre, bunlar hiyerarşik bir düzen içindedirler (Fiske ve Taylor, 1984; Landman ve Manis, 1983). Bunu hipotetik bir örnekle göstermeye çalışalım: Meselâ, bir kognitif şema duygularımızla ilgili olsun, bu durumda, duygu kavramı hiyerarşik dizimin en üst kısmını oluşturur. Bir alt kategorideki duygularda kızgınlık, korku, sevgi ve mutluluk gibi kavramlardan oluşacaktır. Bu hiyerarşinin en alt kademelerini

zasyonlarının nasıl düşünüldüğünü tartışıyorlar. Bartlettin «Schema» yaklaşımı kısmen yapısalcı kismende çağrışımçı ekole girer. Daha fazla bilgi için bu literatüre bakmalıdır. Buna karşın Wyer ve Srull (1968) referans kutuları (referant beans) modeli teklif ediyor. Buna göre her representasyon ayrı bir kutuya gidiyor ve bunlar aralarında kompleks ağlarla ilişki kuruyorlar.

3 Bartlett (1950), «Remembering» isimli kitabında şöyle bir metafor yapıyor : Taksimetrenin kilometreyi paraya çevirişi gibi, tenbihler sembolik hale getirilirler (sayfa, 303).

oluşturan kavramlar ise kızgınlık için (çeşitli objelere karşı kızgınlıklar, intikam, kin v.s.) korku için (panik halinde olma, tetikte olma) sevgi için (dünyevî aşk ve semavî aşk v.s.) olacaktır. Örnek olarak ele aldığımız bu şema da çeşitli seviyelerde kendisi ile benzerlik oluşturan diğer şemalarla çeşitli neviden şiddetli ilişki içine girecektir. Meselâ, duygu şemasının sosyal münasebetler şeması ve aile münasebetleri şeması v.s. ile ilişkilerini düşünebileceğimiz gibi. Görüldüğü gibi, kognitif şemalar kendi başlarına izole edilmiş değil fakat kognitif yapıların bütün ağıyla ilişki halindedirler. Mamafih Anderson'a göre (1980) tenbihin geldiği sosyal muhitin kendisine has yapısı ve elemanları yukarıda tartışılan şemalar içindeki hiyerarşik abstraksiyonların mahiyetini tayin ettiği gibi söz konusu şemalar arası ilişkinin mahiyetini ve de sırasıyla yabancı tenbihlerin algılanmasında da aktif tayin edici rol oynarlar. Anderson (1980)'un bununla sosyal muhitin karakteristiğinin şemaların yapı hususiyetlerini tayin ettiğini bunun sırasıyla yeni tenbihleri algılama sırasında şemalara ve kognitif sistemin bütününe selektif olma özelliği kazandırdığını ifade etmektedir. İdrak sahasındaki deneyler bu oluşumu doğrulamaktadır (bak. Neisser, 1976). Bu deneyler seçici dikkat fenomenine işaret etmektedirler: İdrak sahasındaki her objenin algılanmadığı fakat ilgili objenin idrak edildiğini göstermektedir. Bu idrak edilen objeler fert için anlamlı olanlardır, bir başka ifade ile şemalardaki mevcut bilgi yapısına uygun olan tenbihlerdir.

Ferde sosyal sityasyon içinde yeni ve değişik bir tenbih geldiğinde bu şemalar o yeni tehbihi mevcutların tabiatına uygun hale getirmek üzere değişikliğe uğratırlar. Bartlett (1950), bu proses için, conventionalization kavramını kullanıyor, bu proses Piaget'de asimilasyon kavramı ile ifade edilmiştir (bak, Landman ve Manis, 1983 s/65). Ayrıca, yeni teoriler yabancı tenbihin kognitif şemalara kabul edilmelerinde, basitleştirme (simplification), olduğundan daha değişik hale getirme (Distortion) gibi proseslerin ortaya çıktıklarını ifade ederler (daha fazla bilgi için bak: Landman ve Manis, 1983; Taylor, 1981).

Bu da yukarıda bahis edildiği gibi, yeni tenbihin kabulü ile alakalı bir oluşumda, söz konusu tenbih şemasını hususiyetine uygun düşecek şekilde ifade kazanmaktadır. Bu da tenbihin asimilas-

yonu, basitleştirilmesi ve hatta olduğundan farklı hale getirilmesi gibi işlemlere tabi tutulup neticede şemanın bütünüünün hususiyetine uyabilecek hale getirilmesi oluşumudur.

Özetle fert sosyal dünyasındaki objelerle etkileşimi sonucu, onlardan aldığı tenbihleri zihninde kognitif yapılarının üniteleri olan şemalarına temsili bir şekilde (representation) yerleştirir veya kabul edilir. Dış dünyanın representasyonları hiyarsşik bir dizim içerisinde ilişki halindedir, ayrıca şemalarda diğer ilgili şemalarla ilişki içindedir. Yeni tenbih, şemanın mahiyetine uygun hale getirilerek hatta değişmeye uğratılarak kabul edilir.

Tartışmanın bu noktasında, sosyal-realitesini bir bütün halinde, bütün değişkenleri ile -sosyal kültür, sosyal tarih ve ekolojik realite- zihninde organize bir bütün halinde o sosyal realitenin -kültürün- karakteristiğine özgü bir tarzda temsil edebilen fert modeli ile karşıkarsıyayız. Bu model Bartlett'in (1950) görüşü ile uygunluk halindedir. Remembering isimli kitabında Bartlett (1950) «Ferdin sosyal grubu ve kültür muhiti, o kültürün müesseseleri, adetleri ve örfleri hakkında devamlı ve ısrarlı bir bakış açısı sağlamak suretiyle ferdin hafızasını etkiler» (S: 255).

Çalışmamızda bu noktaya kadar tartışılan fert-sosyal grub ikilemi ve getirilen sosyal kimlik seviyesindeki çözüm, diğer taraftan sosyal kognitif teoriler ışığında sosyal grubun kültürünün sosyal fert seviyesindeki representasyonunun analizi, bize kültür değişmeleri fenomenin bu model çerçevesinde daha iyi açıklanabileceğini göstermektedir.

Bu modele dayanarak kültür ve sosyal değişmeler sahasında yapılan çalışmalarını açıklayabilecek öneriler oluşturabiliriz.

Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde, kültür değişmeleri konusunda üç öneri tartışılmış ve bu önerilerden üçüncüsü Erzurum Pasinler ovasında beş köy cemaati üzerine yapılan çalışmamızda sadece ziraat ürünleri ticareti konusundaki değişmeler sosyal kognitif model seviyesinde speküle edilmiştir.

ÖNERİLER

Öneri 1 :

Sosyal sityasyona ithal edilen yeni tenbih idraki (Ör: Yeni bir teknolojik element) ferdin halihazır kognitif şemaları ile uygunluk içinde olduğu hallerde tenbih büyük bir olasılıkla tamamen bütün fonksiyonları ile birlikte idrak edilecek (acquisition) ve conventionalization'a (Bartlett, 1950) tabii tutulacaktır.

Başka bir ifade ile sosyal kognitif şemaların seçici olma hususiyeti mevcut şemalara çok yabancı olan tenbihin algılanmasına mani olacaktır. O tenbih hiç idrak edilmeyebilecektir, veya mevcut şemanın yapısı ile verilen sosyal alandaki ihtiyaçların karşılıklı etkileşimi (interaction) sonucu o yeni tenbih şemalara uygunluk sağlamak üzere olduğundan farklı (Distortion) hale getirilme veya basitleştirilme (simplification) işlemine tabii tutularak şema ve şemalar bütününe kabul edilebileceklerdir. Bu işlemler tenbihin mahiyetinin mevcut kognitif şemalara yabancı olma nispetlerine göre ya tenbih objenin bütünü üzerinde ya da tenbihi oluşturan parça veya parçaların bir kısmı sahasında olabilecektir.

Kısaca fert sosyal idrak alanına getirilen tenbihi ancak kendi kültür bütünü ile uygunluk içinde olduğu hallerde idrak edecek, şemalara çeşitli yerleştirme proseslerine tabii tutularak meydana gelecektir. Bu işlemde sosyal alandaki ihtiyaçlarda o tenbihin kabulünde fonksiyoneldirler. Aksi halde tenbihin kabulü red edilebilecektir.

Öneri 2 :

Sosyal sityasyona getirilen yeni bir tenbih (ör: teknolojik yenilik) ve onun idraki, şayet fertlerin kognitif yapılarında herhangi bir şema ve şemalar ile uygun bir ilişkiye giremiyorsa, o tenbihin idraki zor olacaktır (Öneri 1).

Fakat sosyal sityasyon bu elementi kararlı bir şekilde ferde tenbih olarak gönderir ise iki durumla karşılaşılabilir : Ya kognitif yapılar o objeyi uygun tarzda algılayıp olduğundan farklı görecek-

tir, tenbihin mahiyetini kendine göre değiştirecektir (bak : öneri 1) ya da kognitif yapıların ilgili seması ve diğer semaların o tenbihi idrak edebilmeleri için sosyal sitüasyonda söz konusu tenbihin idrakini kolaylaştırıcı tenbih ve tenbihlere yer vermek gerekecektir.

Öneri 3 :

Sosyal sitüasyona getirilen tenbih yabancı bir tenbih olabilir. Bu durumda sitüasyona kolaylaştırıcı ara sosyal tenbihler getirmek sureti ile fert hedef sosyal tenbih için kognitif sema ve ilişkili semalar hazırlanabilir (öneri 2).

Fakat buna rağmen o sosyal tenbihi ilgili semanın içinde ve semalar arasında tam organik bir ilişkiye geçirmedığı zaman iki durum ortaya çıkabilir : ya istisnai bir tenbih olarak kabul edilecektir ve sadece spesifik ilgili sosyal tenbih için kullanılmak üzere saklanacak veya bütün ilgili hazırlığa rağmen bir süre sonra semalardan silinmesi beklenebilir.

Bundan sonraki bölümde, Aşağı Pasinler ovasındaki köy cemaatlerinde Mümtaz Turhan'ın 1936, 1942, 1948 yıllarında yaptığı çalışma ile 1986'da tarafımızdan yapılan gözlemleri özellikle çiftçilik ve tarım ürünleri ticareti, öneri 3 çerçevesinde speküle edilecektir. Fakat şunu ilave etmek gerekir ki bu köy cemaatleri üzerine yapılan Turhan'ın (1959) ve 1986'da bizim yaptığımız araştırma dataları bu modeli test etmek üzere toplanmamıştır. Fakat böyle bir yaklaşımın spekülâtif değeri olacaktır.

Aşağı Pasinler Ovasındaki Kültür Değişimleri

Mümtaz Turhan tarafından 1936-42 ve 48 yılları arasında uzun süreli araştırma olarak yapılmış ve 1950'de «Kültür Değişimleri» adlı kitapta yayınlanmıştır. Üzerinde araştırma yapılan saha Erzurum, Aşağı Pasinler ovasındaki beş köy cemaatidir. Bu yöre halkı 1915'de Rus ve Ermeni tehdidi altında olduklarından büyük bir kısmı Kayseri'ye olmak üzere Anadolu'nun içlerine göç etmiş ve Kurtuluş Savaşı'nı müteâkip 1924 yılında tekrar memleketlerine dönmüşlerdir.

Mümtaz Turhan'ında üyesi bulunduğu bu cemaatlerde araştırıldığı problem, bu göç sırasında Kayseri halkı ve civar Kars halkı ile temas neticesi ne gibi maddî kültür unsurlarının iktibas edildiğini ve bu kültür unsurlarının diğer sahadaki maddî ve manevî unsurlarında ne gibi değişmelere sebep olduğudur.

Turhan (1959), yaptığı çalışmada yola çıktığı hipotezin saha araştırması sonucunda desteklendiğini ileri sürmüştür. Ona göre; I) Serbest kültür değişmelerinin cereyan edebilmesi için iki kültürün teması şarttır. II) Bir kültür, diğer kültürden iktibas edeceği (ithal veya borç alacağı) kültür elementini sınırlamaya ve seçime tabi tutar. Bir başka ifade ile, diğer kültürden iktibas edilen element herhangi bir element değil, mevcut kültür unsurunu ikame edecek daha fonksiyonel bir elementtir. III) İktibas edilen kültürel element aynen değil mevcut yerli kültürün paterni içinde süzgeçten geçirilip asimile edilerek alınır. Turhan'a (1959) göre bu şekilde oluşan kültür değişmeleri iktibas edilen kültür elementlerinin kalıcı bir şekilde yerleşmesine sebep olur. IV) Kültür değişmelerinin serbest bir şekilde oluşması yerli kültürün bütünlüğünü sağlar.

1936-42 VE 1986 YILLARI ARASINDA ÇİFTÇİLİK VE TARIM ÜRÜNLERİ TİCARETİ SAHASINDAKİ DEĞİŞMELER

1936-42-48 arası durum :

1916 yılının sonlarında 90 veya 100 hane Erzurum ve civar bölgenin Rus ve Ermeni çetelerinin işgali tehlikesi karşısında Anadoluya, özellikle büyük bir kısmı Kayseriye yerleşirler. Burada yaklaşık 8 yıl kalırlar ve 1924 de Erzuruma dönerler (Turhan, 1959).

Turhan'ın (1959) rapor ettiği kadarıyla «Cemaatin cüzi bir kısmı herhangi bir ticaret ile meşgul olmak suretiyle, diğerleride her an harp biter geri döneriz ümidi ile muhafaza ettikleri hayvanlarını, o vakit çok kârlı olan nakil işlerinde ve özellikle civar köy ve kasabalardan nispeten ucuz aldıkları yiyecek maddelerini bilhassa buğday v.s. hububatı Kayseriye nakledip burada satıyorlardı. Böylece hem sıkıntısız yaşayabilmişler hemde civar kasaba ahali

ve köylülerle temas neticesi onların yaşayış tarzlarını, bilhassa ziraat usulleriyle kullanmış oldukları tohum nevelerini öğrenmek imkânı bulabilmişlerdi (Sayfa 91). Nitekim cemaat Erzurum dönüşlerinde orada öğrendikleri kültürel yeniliklerin bir çoğunu günlük yaşantılarında uygulamışlardır.

Bu arada genç bir cemaat üyesi devletin tertip ettiği eğitimlik kursun da bulunur ve buradan devletin teşvik ettiği verimli bir buğday türünü beraberinde getirir. Bire yüz ismi verilen buğdayın ekimi cemaat tarafından büyük bir merak ve arzu ile yapılır, fakat daha sonra bu buğdayın ekiminden vazgeçilir. Bunun sebebinin bir cemaat üyesi Turhan'a (1959) şöyle açıklıyor; Gerçi beklenildiği gibi verimi diğerlerinden çok daha iyi ancak ekmeği iyi olmadığı için halk alâka göstermedi (S. 122).

Turhan bütün buna karşın bu verimli buğdayın şehirde satılmak üzere niye yetiştirilmediğini merak ediyor. Bu sorusuna karşın aldığı cevap «O nu, sen anlayamassm» olur (s. 123).

Bir süre sonra bir evde katıldığı toplantıda konuşulanlar sorusuna cevap bulmasına yardım eder. Turhan toplantıdaki köy ileri gelenlerinin konuşmalarını şöyle nakleder :

Bu defa konuşmanın mevzuunu o anda aralarında olmayan birisi teşkil ediyordu. Herkez aleyhinde söylüyor, ağır ithamlarda bulunuyordu. Yanımda oturanlardan birisinden bu adamı niçin sevmediklerinin sebebini sordum. «Efendim, çavdar ekip satıyor» diye cevap verdi. «Peki bunun fenalık neresinde, satın alanlar bunun çavdar olduğunu bilmiyorlar mı?» sualine de muhatabım «bilmez olurlar mı? Elbette biliyorlar; zaten çoğunu hükümet satın alıyor» cevabını verdiği bir sırada diğer hazır bulunanlar söze karışmış, konuşma umumileşmişti. Hepsi de benim bu husustaki fikrimi öğrenmek istiyorlardı. Ben de çavdar daha verimli ve istifadeli olup olmadığını sormuştum. Onlar da «tabii, çok verimli ve kârlı, aslına bakarsan onun zengin olmasının sebebi de budur» demiş ve hemen ilave etmişlerdi : «Fakat göreceksiniz felâh bulmayacaktır, eninde sonunda akibeti fena olacaktır. Bu haysiyetli bir insanın yapacağı iş değildir. Allah hiç kimseyi cezasız bırakmaz.» Bu sözler üzerine ben hayretten hayrete düşüyordum. Zira bu adamı çok iyi tanyordum; gayet zeki, müteşebbis, oldukça tahsil görmüş, şeref ve hay-

siyetini bilen, dürüst bir insandı. Köyde çatısı saçla döşenmiş yeğâne ev onundu; atla çekilen ve bütün cemaat içinde işler halde bulunan biricik biçme makinesini de o kullanıyordu. Bundan başka mensup olduğu kazayı, vilâyet umum meclisinde temsil eden iki kişiden birisi de oydu. Onun için hakkındaki dedikoduları çekememezliğe ve diğer şahsi sebeplere hamletmiş pek ehemmiyet vermemiştim. Fakat konuşma ilerledikçe hazır olanlardan hiç birisinin bu zata karşı ne şahsî bir kırgınlığa, çekememezliğe, ne de herhangi fena bir niyete delâlet eden bir his beslemediklerine hükmetmiştim. Bütün mesele şuydu : Onlara göre, çiftçilik sadece maddî ihtiyaçları tatmine yarayan alelâde bir mesgale, bir meslek değildi; o, bütün insanî, maddî, manevî, (dinî, ahlâkî, bedii) ihtiyaçları, his ve heyecanları tatminle mükellef oldukça işlenmiş bir kültürün özü ve mümessiliydi. Asırların geliştirip olgunlaştırdığı bu mürekkep, maşerî faaliyet birtakım normlara, şekillere, dinî ahlâkî ve hattâ bedii bazı kayıt ve kaidelere, ölçü ve kıymetlere dayanıyordu. Onun için bunların dışına çıkanlar, yalnız bazı örf ve adetlere, ahlakî kayıtlara karşı saygısızlık göstermiyor, aynı zamanda mesleğin haysiyet ve şerefini de bozmuş, onu sırf maddî ihtiyaçların tatminine yarayan bir vasıta, bir alet derekesine kadar düşürmüş oluyorlardı. İşte bu şiddetli aksülamellerin sebebi bu idi. Yoksa ne maddî kazanç istihfaf ediliyor, ne de buna karşı istigna gösteriliyordu. Yalnız bu kazancın, mensup oldukları kültürün bütün kayıtları, ihtimamı ve an'anesi içinde temin edilmiş olması lâzımdı» (Turhan, 1959, s. 124-125).

BU KÖY CEMAATLERİNDE 1986 YILINDA ZİRAAT ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ VE TİCARETİNE BİR BAKIŞ

Gözlemlerimiz çiftçilik sahasında bazı değişmelerin ortaya çıktığını işaret etmektedir, Ziraatı yapılan buğday türü hala verimi düşük fakat hamuru elastiki dolayısıyla tandır ekmeği yapmağa müsait «Sarı Bursa»dır. Bu buğday cinsinin daha öncede bahsedildiği gibi verimi çok düşüktür, en iyi yıllarda 1 e 5 verim vermektedir. Ayrıca arpa da ekilir. Arpa ve buğday sadece ailelerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için ekilir. Buğday ve arpa ayrıca ihtiyacı duyulan diğer hububatın temini için değişim birimi olarak takasda kullanı-

hr. Bir yenilikte, şeker pancarı ziraatının yaygın olarak yapılmasıdır. Fakat şeker pancarı ziraatı çok yeni bir mahsuldür, ayrıca ürün şeker fabrikasında işlenmek üzere devlete satılır. Şeker pancarı bu cemaatin ziraat kültürü hayatında tespit ettiğimiz biricik yeniliktir. Sadece ekimi ve ticareti yapılan ekindir. Bu hali Kurt Lewin'in⁴ araştırma grubundan Leon Festinger'in yaptığı deney sonuçları ile speküle edilebilir.

Festinger; popüler olan bir serinletici içkinin bir başka kapta karton kutuda satılmasının ne derece halk tarafından kabul edilebileceği sorusunu laboratuarda araştırmasının sonucu şöyledir; ancak yeni serinletici için yeni bir kapta, eski içkinin yeni kabtaki haline göre süratli bir şekilde kabul edilebilmektedir. Çünkü eski içki kendi geleneksel kabı ile çağrışım içindedir ve ayrılamaz bütündür. Yukarıdaki araştırma sonucunun Pasinler'deki köy cemaatlerinde hala geleneksel ziraat mahsulleri konusundaki değişmeyen attitülelerine karşı şeker pancarını yetiştirip mahsullerini devlete satmalarını anlamamız bakımından anlamlılığı vardır. Yeni serinletici içki yeni karton kutuda daha kolay kabul edildiği gibi, «şeker pancarı» yepyeni kârlı ziraat ürünüdür ve bu ürünle assosiyasyon içinde devlete satma kavramıdır ki bu cemaat tarafından kabul edilebilmiştir (Çiftçilik konusundaki değişmeler için daha önceki çalışmalara bak.)

Yukarıda görüldüğü gibi cemaat göçmenlik yıllarında Kayseri'de ticaret ve bilhassa hububat ticaretini benimsemiş ve bunu da o yıllarda başarıyla yapmışlardır. Fakat Erzuruma dönüşlerinde cemaat üyeleri verimli buğday türünü ve çavdarı yetiştirip satmayı reddetmişlerdir.

Çiftçilik ve yetiştirilen ziraat mahsullerinin ticareti cemaat üyelerine Kayseri'de buldukları sırada yeni bir tembih olarak sosyal ortamdan verilmiştir. Bu tembihler sırasıyla cemaat fertlerine alınmış ve o sosyal ortamda başarıyla kullanılmıştır. Fakat cemaat Erzuruma döndükten sonra Turhan'ın yukarıda rapor ettiği gibi, ziraat ürünlerini yetiştirip, bunun ticaretini reddetmiştir. Bunun sebebi Turhan'a göre manevî kültür unsurları ile söz konusu

4 Mead, M. (1983). «Cultural Discontinuities and Personality Transformation». Journal of Social Issues Vol : 39 No. 4 S/161-177.

bu maddî unsurun uyuşma içinde olmaması sonucudur. Bu durum sosyal kognitif model çerçevesinde bakıldığında, şu şekilde ifade edilebilir; Cemaat üyelerinin sosyal kognitif şemaları içine yerleştirilen ziraat ürünleri ticareti kognisyonu sadece Kayseri'de kullanılmış, fakat bu kognisyon, kognisyonlar bütünü içinde organik bir bağ kuracak şekilde yerleştirilememiştir. Bunun sonucu Kayseri'de kazanılan bu davranış kalıcı olmamış ve Erzurum'a dönüşte terk edilmiştir. Bu noktada bu sosyal kognisyonların organizasyonların mahiyetlerinin ne olabileceğini daha detaylı bir şekilde speküle etmek konunun daha iyi aydınlanmasına yardım edebilir.

Turhan'ın (1959) raporundan anlaşıldığı kadarıyla cemaat üyelerinin sahip olduğu ziraat sosyal kognitif şeması ziraai faaliyetlerin nasıl yapılabileceğini içeren sembolik bilgileri ihtiva ediyor. Bu şemada aile ilişkileri ile ilgili şemayla da alâka içindedir. Aileler 10 ile 30 ferdi içine alan büyük ailelerdir ve aile fertlerinin geçiminin ne tarzda olacağı şemalarda ifade edilmiştir. Diğer taraftan çiftçilik şeması, cemaat sosyal ilişkileri şemasıyla ilişkidir. Etnolojik çalışmalarda ziraat faaliyetlerinin birçok sosyal rituelin ve sosyal dayanışmanın temelini oluşturduğunu ifade etmektedir. Meselâ imece v.s. gibi faaliyetler; bunun izleri folklor danslarında da görülebilir. (Ögel, 1978, s. 62). Yine, çiftçilik şeması din, örf ve adetler sosyal şemaları ile sıkı ve girift ilişkiler içindedir. Bütün bu şemalar ağı neticede ticaret şemasıyla ilişkiye girdiğinde karşımıza Turhan'ın rapor ettiği gibi cemaatte çiftçilik mesleğinin sadece maddî ihtiyaçları tatmine yarayan alelâde bir faaliyet olmadığı, fakat aynı zamanda sosyal, dinî his ve heyecanları içine alan kompleks bir faaliyetler zinciri olduğu sonucu karşımıza çıkmaktadır.

Sonuçta cemaat üyelerinin çiftçilik konusundaki sosyal kognisyonlarının diğer sosyal kognisyonlarla kompleks ilişkisi, Kayseri'de bu davranışı geçici olarak kabul etmesine ve bunu o sosyal ortamda kullanmasına fakat Erzurum'da terk etmesine neden olmuştur.

1986 yılında şeker pancarı ekimi dışında geleneksel ziraat kültüründe değişme gözlenmemiştir. Şeker pancarı ziraatı ve ticareti de yukarıda tartışıldığı gibi ürün ticareti ile beraber assosiyatif bir şekilde girmiştir.

Bu durum yukarıda ileri sürdüğümüz 3 No. lu öneriyle paralellik içindedir. Buna göre sosyal situasyondan gelen yeni yabancı bir tembih ancak yardımcı basamak tembihler aracılığı ile kognitif şemaya yerleştirilebilirler (accomodation). Fakat buna rağmen kognitif şemaya kabul edilen temsili tembih, şema içinde ve şemalar ağında tabii bir bütün oluşturacak şekilde giremez ise, diğer yandan sosyal situasyon bu tembihi göndermeye devam ederse (Kayseri'de olduğu gibi) bu kognisyon ancak o spesifik situasyona cevap olarak kullanılacaktır. Buna karşın sosyal situasyon bu tembihi vermeyi kestğinde -Aşağı Pasinler ortamında olduğu gibi- elde edilen bu kognisyon isole veya istisna bir kognisyon olarak kabul edilecek veya reddedilecektir.

Şeker pancarı ziraatı ve ticareti üçüncü prensib ile uyuşma içindedir ve spesifik tembih olarak kabul edilmiş olduğu düşünülebilir.

Yukarıdaki analizden hareketle, «bu sahada değişimin ortaya çıkabilmesi için sosyal situasyonun yalnız ziraat ürünleri ticareti konusunda tembihleri değil fakat diğer manevî sahaları içeren sosyal tembihleri uygunluk içinde vermesi gerektiğini söyleyebiliriz».

Sonuç : Kültür veya sosyal değişimleri açıklamak üzere sosyal kognitif model geliştirilmiştir. Bu model, kognitif ve sosyal kognitif psikoloji sahasındaki mevcut teorilere dayanır. Model, sosyal muhiti kognitif dünyasında temsil eden fert varsayımı ile ferdi -sosyal fenomenlerin açıklayabilecek potansiyelde bir ünite kabul etmiştir. Modeldeki ferdin sosyal kognitif dünyası, sosyal situasyon, ekolojik ve de sosyal- tarih değişkenlerini içerir.

Sosyal kognitif dünya organize ünitelerden -şemalardan oluşmuştur. Şemalar kendi içinde ve aralarında kompleks bir ilişki içindedirler. Sosyal alandan gelen yeni bir tembih şema içinde ve şemalararası bağ kuracak şekilde kabul edilir.

Her ne kadar eldeki data uygun değilse de modelin uygulanması Aşağı-Pasinlerdeki dört köy cemaati üzerine yapılmış uzun süreli kültür değişimleri çalışmasında uygulanmıştır. Sonuçta, bu modelin kültür veya sosyal değişme fenomeni fert ile sosyal yapıyı ilişkiye getirerek daha iyi açıklama potansiyeline sahip olduğunu düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

- Anderson, J. R. (1978). Arguments concerning representations for mental imagery. *Psychological Review*, 85, 249-277.
- Ayvalođlu, N. (1986) Has recent urbanization in Turkey changed primary social relationships : A study of kin, friends and Neighborly relationships in urban and non-urban Turkey. Bildiri : 8. Beynelminel kùltùrler arası psikoloji konferansında verildi. 6-10 Temmuz 1986, İstanbul.
- Barringer, M. R., Blanksten, G. I., and Mart, R. W. (1965) *Social Change in Developing Areas*. Cambridge, Mass.; Schenkman.
- Bartlett, F. C. (1950). *Remembering; A study in Experimental and Social Psychology* : London, Cambridge University Press.
- Benedict, R. (1970). The diversity of Cultures In Etzioni, A and Dubow, F. L. (Eds) comparative Perspectives, Boston Little, Brown Co., 42-51.
- Benedict, R. (1970). Preconditions of Development : A Comparison of Japan and Germany. In Etzioni, A and Dubow, F. L. (Eds.) *Comparative Perspectives*. Boston, Little, Brown Co., 311-329.
- Brown, J.S. (1970). A Comparative study of Deviations from sexual mores. In Etzioni, A. and Dubow, F. L. (Eds.) *Comparative perspectives*, Boston Little Brown Co. 52-68.
- Caporaal L. R. (1984) Computers, Prophecy, and Experience : A Historical Perspective, in Caporaal, L. R. and Thorngate, W. (Eds.) *Computing : Prophecy and Experience*, *Journal of Social Issues*. 40, 3, 15-30.
- Duveen, G and Lloyol, B. (1986). The significance of Social Identities. *British Journal of Social Psychology*. 25, 219-230.
- Etzioni, A. and Dubow, F. L. (1970). *Comparative Perspectives*. Boston, Little, Brown and Company.

- Fiske, S. T., and Taylor S. E. (1984). *Social Cognition* Reading, M. A. : Addison-Wesley.
- Folsom J.K. (1970). Family Phenomena in two contrasting societies. In Etzioni A. and Dubow, F. L. (Eds.) *Comparative Perspectives*. Boston Little, Brown Co. 213-224.
- Gökalp, Z. (1970). *Türkçülüğün Esasları* İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, Bin Temel Eserler Serisi.
- Honigmann, J. J. (1967). *Personality in Culture*. New York, Harper and Row, Publisher.
- Jehoda, G. (1984). «Do we need a concept of culture», *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol : 15 No : 2, 139-151.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1982). The Changing values of children in Turkey, Honolulu, Hawaii, East-West Center.
- Katz, D. (1983). Factors Affecting Social Change : A Social Psychological Interpretation *Journal of Social Issues* Vol : 39 No. 4 S/2544.
- Landman, J., and Manis, M. (1983). Social cognition : some historical and theoretical perspectives. In Berkowitz, L. (Ed.) *Advances in Experimental Social Psychology* 16, 49-123.
- Levy, Jr., M. M. (1970). Contrasting Factors in the modernization of China and Japan in Etzioni, A. and Dubow, F. L. (Eds.) *Comparative Perspectives*, Boston, Little, Brown, Co 225-266.
- Mac Iver (1970). *Cemiyet* Tercüme, Erol Güngör, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, Bin Temel Eserler Serisi.
- Malinowski, B. (1947). *The Dynamics of Culture Change : An Inquiry in to Race Relations in Africa*. New York, Yale University Press.
- Mead, M. (1983). Cultural Discontinuities and Personality Transformation *Journal of Social Issues* Vol : 39 No. 4 S/161-177.
- Ogburn, W. F. (1964) *On Culture and Social Change : Selected Papers*. Chicago; University of Chicago Press.

- Ögel, B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. «Türklerde Ziraat Kültürü», Cilt 2. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sherif, M., and Sherif, C. W. (1967). *Social Psychology* New York, Harper and Row. Pub.
- Shotter, J. (1986) A Sence of Place : Vico and the social Production of Social Identities. *British Journal of Social Psychology*, 25, 199-211.
- Tajfel, H. (1982). *Social Identity and Intergroup Relations*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Taylor, S. E. (1981). A categorization approach to stereotyping. In D. L. Hamilton (Ed.) : *Cognitive Processes in stereotyping and intergroup behavior* : Hillsdale, N.J. Erlbaum : 83-114.
- Taylor, M.C., and Johnson, M.S. (1986). Strategies for linking individual psychology and social structure : Interdisciplinary and cross-disciplinary social psychology. *British Journal of Social Psychology* : 25, 181, 192.
- Turhan, M. (1959). *Kültür Değişmeleri : Sosyal Psikolojik Bakımdan Bir Tetkik*. İstanbul : Baha Matbaası. İkinci Basım.
- Türkdoğan, O. (1970). *Malakanlar* : Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1977). *Yoksulluk Kültürü. Gecekonduların Toplumsal Yapısı* Korkut Yayınları : İstanbul.
- Turner, J. (1987). *Rediscovering Group : A Self Categorization Theory*. Basil Blackwell London.
- Wyer, Jr. R. S. : and Srull : T. K. (1986). Human Cognition in its context *Psychological Review*, Vol. 93, 3, 322-359.
- Yasa, I. (1966). *Ankara'da Gecekondu Aileleri* Ankara, Metu Yayınları.